

W. Montgomery Watt (1909-2006), *Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı*, Çeviri: Erdem Türközü, İletişim Yayınevi, İstanbul 2015, ISBN: 9750517372, 283 Sayfa

İslam bilimleri kaynağını Kur'an-ı Kerim ve vahyi yaşayan Hz. Peygamber'den almaktadır. Kur'an-ı Kerim'le birlikte Hadis, Sünnet ve Peygamberin hayatını konu alan siyer araştırmaları İslam düşüncesinde ilmin mevzusunu veren temel kaynaklardır. Siyer Hz. Peygamber'in hayatı, onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için terim olarak kullanılmıştır.¹ İslam düşüncesinde siyer çalışmaları ile amaçlanan sadece Peygamberin hayatını ortaya koymak olmamış aynı zamanda İslam Peygamberi'nin nübüvvet delilleri ve diğer peygamberlerle ilişkisi gibi konular da siyer kitaplarında ele alınmıştır. Oryentalist İslam tarihi okuyuculuğunda ise Hz. Muhammed(sav)'in hayatı, 18.yy'da Batı düşüncesindeki Aydınlanma hareketinden itibaren düşmanca yaklaşımdan görece uzaklaşmaya başlamış ve genellikle peygamberin içinde bulunduğu tarihsel koşullar merkezinden değerlendirilmiştir. Bu bakımdan 18. ve 19.yy'dan itibaren oryantalistler tarafından yapılan çalışmalar sağlam tarihi kaynakları dayandıkları ölçüde siyer araştırmaları kapsamına dahil olmaktadır.²

İslam tarihi, Hz. Muhammed(sav)'in hayatı ve İslam'ın Avrupa'daki etkisi konuları üzerine yaptığı çalışmalarla tarih alanında uzmanlaşan W. Montgomery Watt, bu eseri 1961 yılında kaleme almıştır. Türkiye'de ilk kez 1963'te Hayrullah Örs tarafından eserin orijinal dili olan İngilizcesi üzerinden Türkçe'ye çevrilmiştir. 2001 senesinde eser, bir kez de 1962 tarihli Fransızca tercümesinden dilimize çevrilmiştir. Eserin 2015 tarihinde Erdem Türközü tarafından yapılan tercümesinin ise akıcı ve kolay okunur olduğu tespit edilmiştir. W. Montgomery Watt'ın modern yapılardan postmodern kültürel ve sosyal yapılara evrilen dünyada, İslamiyat araştırmaları yapan oryantalistler içinde en üretken tarihçilerden biri olması bakımından önemli bir yeri haizdir.

¹ Siyer ve siret arasındaki fark hakkında: 'Mesela Ebü'l-Fida İbn Kesir zamanımıza ulaşan en eski siyer kitabını, yazarı İbn İshak'a izafetle bazan Siretü İbn İshak, bazan da Megazi İbn İshak diye zikretmiştir. Siyer yalnızca Hz. Peygamber'in hayatı için kullanılan bir terim haline gelmiş, siret ise başka şahsiyetlerin hayatlarını anlatan Siretü'l-Hüseyn, Siretü 'Ömer b. 'Abdil'aziz, Siretü Ahmed b. Hanbel gibi kitapların adlarında da yer almıştır.'; Ahmet Yaman,

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=370319&idno2=c370209#1>

² Ed. Adnan Demircan, *Çağdaş Çalışmalar ve Oryentalistlerin Siyere Yaklaşımı*, Siyer Yay., İstanbul 2014, s.200

'Hz. Muhammed Mekke'de' ve 'Hz. Muhammed Medine'de' eserlerinde yaptığı kapsamlı tarih araştırmaları, değerlendirmemizin konusu olan 'Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı' kitabını yazmasına kaynak teşkil etmiştir. Bu kitabın içindekiler kısmına bakıldığında diğer iki eserindeki kadar ayrıntılı olmadığı dikkat çekmektedir. Tarihçi, Peygamber'in hayatındaki tüm hadiseleri değil, bazı olayları eserin hedefi ve temel problemi doğrultusunda tercih etmiştir. Montgomery Watt'ı bu eseri kaleme almaya götüren sebep, Hz. Muhammed(sav)'in şahsiyeti hakkında olabildiğince sağlam bir görüş elde etmektir. Kitabın temel problemi ise öncelikle İslam Peygamberinin bulunduğu zaman-mekan bağlamındaki kültürle bağını ve esasen toplum tarafından nasıl karizmatik bir lider olarak kabul edildiğini ortaya çıkarmaktır. Tarihçi eserinin girişinde Peygamber'in hayatı hakkındaki negatif propagandaların yersizliğini ortaya koyar. Bu tarz suçlamaları bir tarih okuma yöntemi olarak zaman-mekan bağlamından kopuk, kısaca anakronik bularak eleştirir. Ayrıca kendisinin bir Hıristiyan olduğunu ve yaklaşımının yazacağı eseri etkileyebileceğini belirtmiştir.

Watt'ın Peygamberin hayatı ile ilgili çalışmasındaki tarih yöntemini belirleyen temel ilkeler şu şekilde tespit edilmiştir. Ona göre tarih araştırmalarında 'kültürel etkileşim'in rolü, tarihin seyrini yönlendiren en önemli unsurlardan biridir. Buna dayanarak tarihçi, İslam tarihi ile ilgili kapsamlı çalışmaları bulunan Hamilton Gibb'in, herhangi bir kültürün diğer bir kültür üzerindeki tesirini yönlendiren 'üç yasa' kuramını dikkate alır. Bu yasalar şunlardır: '(1)...kültürel etkiler, ilgili alanda zaten mevcut olan bir faaliyeti izler ve bu faaliyettir ki, onsuz yaratıcı bir özümsemenin gerçekleşemeyeceği cazibe ögesini ortaya çıkarır. (2) Ödünç alınan unsurlar, ilk başta ödünç almaya yol açan faaliyetlerden beslenebilmelerine yarayacak ölçüde, ödünç alan kültürün hayatıyetinde bir genişlemeye katkıda bulunur. (3) Yaşayan bir kültür, başka kültürlerdeki kendi temel değerleri, hissiyatı veya güzellik ölçüleriyle çatışan tüm unsurları muteber görmez ya da reddeder'³(s. 54).

Watt, İslam'ın etkilerinin ve onunla gelen değişikliklerin, Arapların dünyasında onların geçmişlerine dayanan bir karşılığı olması gerektiği fikrini savunur. Bu bağlamda hem 'Hz. Muhammed Mekke'de' hem de 'Hz. Muhammed Medine'de' eserlerinin, Arapların gündelik hayat pratikleri çerçevesinde oluşturulması anlam kazanır. Tarihçiye göre din, ilkel yada gelişmiş olsun,

³Hamilton Gibb, 'The Influence of Islamic Culture on Mediaval Europe', Bulletin of the John Rylands Library, xxxviii, s. 82-98

toplumların çoğunda toplumsal hayatın çoğu görünümüyle yakından bağlantılıdır. Dolayısıyla yazarın ikinci bir ilke olarak İslamiyet öncesi dahil olmak üzere olayların tahlilinde ‘toplumsal meseleler ve gündelik pratiklerde dinin etkisi’ni gözettiğini söylebiliriz. Watt’ın üçüncü ve eserde toplumsal değişim kapsamında sıklıkla dayandığı ilkesi ise ‘toplumsal uyarlanma’ ilkesidir. Fikirler, özellikle dini olanlar, toplumsal sistemin maddi ortamdaki bir değişime uyarlanmasında önemli bir rol oynar. Maddi değişimin doğrudan sonucu, toplumsal uyarlanamamadır ve bu durum toplumun üyelerinde tatminsizlik ve hoşnutsuzluğa neden olur.

Hz. Peygamberin hayatı merkezinde İslam’ın yayılma sürecinin incelendiği bu eserde son ilkenin belirleyici olduğu söylenebilir. Çünkü Watt, bu ilkedен yola çıkarak İslam’ın doğuşunu Hıristiyanlık ya da Yahudilik gibi dinlerle etkileşimin değil, İslam’ın doğduğu ve kabul edildiği ortamın kendi maddi unsurlarının yarattığı iddiasında bulunur. Başka bir ifade ile İslam’ın ortaya çıkış sebebi, Arap halkının yaşadığı maddi dönüşümün, devlet adamı yönüyle bu maddi koşulları değerlendiren ve peygamber vasfını üstlenmesi ile de toplumu bir hedefte birleştiren Hz. Muhammed(sav)’in kendisidir. Bu ilkeler doğrultusunda kitabın içindekiler kısmına baktığımızda yazarın Peygamber Efendimizin hayatını anlatırken belli konuları ele aldığı dikkati çeker. Bunlar: İslam’ın ortaya çıkışı kapsamında Mekke ve Medine koşulları, bu koşulları çok iyi değerlendirerek lehine yorumlayabilen ve bireyleri-kitleleri etkilemekte çok başarılı bir yönetici olarak Hz. Muhammed(sav)’in karakteristik özellikleri.

Mekke ve Medine

Montgomery Watt’ın değerlendirmelerinde Mekke, gelişmiş bir ticaret ağının merkezi olarak ele alınmıştır. Bu toplumsal dinamikler, yazarın ilkelerine uygun olarak şehir ve etrafındaki ticaret ağının sebep olduğu etkileşimle birlikte, Bizans İmparatorluğu ve Sasani Hanedanlığı tarafından yönetilen Fars İmparatorluğu gibi, siyasi ve dini güçlerdir. Watt, Peygamber Efendimiz’in doğumundan önceki süreçte Arap halkının toplumsal bir birimi olan kabilenin ve kabileciğin, artan ticari ilişkiler hattında zedelenmesinin Mekke toplumu üzerinde hem toplumsal hem de dini diyebileceğimiz bazı sonuçlar doğurduğunu belirtir.

Kabile yada aşiretler akrabalarla dayanışma ve tehlike anında başka bir koşul aramaksızın akrabasının düşmanını düşman olarak görme gibi kabilenin birliği esasına dayalı birtakım özellikler taşımaktaydı. Bu yapının bir tezahürü

olarak Mekke’de kabileler arasında suç kabul edilen meseleler kan davaları ile denetim altında tutulmakta ve bunun dışında herhangi bir adli veya siyasi teşkilat bulunmamakta idi(s. 81). Tarihçi, birey değerinden ziyade kabile değerlerinden oluşan ahlak yapısı için yeni bir kavramsallaştırma yapar: ‘kabile hümanizmi: Bireyin zihninde yer eden en önemli düşünce kabilenin onurudur. O kişi için hayat ancak kabilesinin onuru ile anlamlı olur ve onura gölge düşürecek her şeyden ne pahasına olursa olsun kaçınılır’(s. 64). Çöl şartlarında hüküm süren bu kabileci anlayış, şehirde, yani Mekke’de yerini bireyci bir sisteme bırakmıştır. Watt’a göre çöldeki kabileciğiliğin Mekke’de bireyciliğe dönüşmesinin nedeni ticaretin büyümesidir. Mekke’de akrabalığa dayalı birbirini gözetten bir yapının yerini, iş çıkarlarına dayalı bir birlik anlayışı almıştır. Akrabalık yapısının çöküşü ise zamanla şehirdeki toplumdan başlayarak göçebe düzene dayalı ahlak kurallarının çözülmesine neden olur.

Dini anlamda tarihçi, Kur’an-ı Kerim’deki Tanrı tasavvurunu değerlendirmiştir. Watt, Kur’an-ı Kerim’de ilk inen ayetlerde baskın olan ‘Allah’ın iyilikleri ve kudreti’ temasının muhatabının kim olduğunu tespit etmeye çalışır. Watt’a göre ilk inen ayetlerde baskın olan bu tema, Mekke’nin ticari anlamda maddi yapısındaki değişimin neden olduğu toplumsal değişimi açıklayan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Watt’ın üzerinde durduğu bu nokta, Kur’an-ı Kerim’de ilk inen ayetlerde ‘Allah’ın iyilikleri ve kudreti’ temasının baskın olmasının nedenidir. Bu ayetler, özellikle Mekke’nin ticaretini ve siyasetini istedikleri gibi düzenleyen bir nevi küçük tanrılar olduklarını düşünen, Mekkelilerle materyalizmine karşı yöneltilmiştir(s. 37).

Medine süreci ise eserde hicret ile başlatılmıştır(622). Medine’de Hz. Peygamberin gelişinden önce kabileler arası çatışmalar şiddetlenmişti. Watt’a göre çatışmalardaki artışın sebeplerinden biri, çoğalan nüfusa paralel olarak çeşitli ihtiyaçlarda da artış olması ve bunun toplumda bir baskı oluşturmasıdır. Çatışmaların çözümü için başvurulan yöntem, kabile geleneğinin yöntemi olan kan davası idi. Bu nedenle yazara göre Hz. Muhammed(sav)’ın Medine’ye davet edilmesi, O’nun var olan sistem tıkanıklığını çözebilecek özelliklere sahip, yansız ve adil bir arabulucu olabileceği gerçeğine dayanmaktadır(s. 106-107). Ancak geliş ile birlikte ortaya çıkan yeni durum, Watt’a göre kabileler arası çatışmaları önemsiz kılmıştır. Ona göre Peygamber Efendimizin liderliğini ve ilerleyen süreçte peygamberliğini de kabulde kolaylık sağlayan unsur ‘birbiri ile çatışan taraflara kendi tarafsızlığından kaynaklanan adaleti sayesinde barış sağlama umudu’(s. 45) verebilmiş olmasıdır.

Medine'deki siyasi durum hakkında kanıt niteliği taşıyan Medine Vesikası, Medine halkının kendisini 'yeni bir tür siyasi ve toplumsal birim' olan *ümme*t şeklinde tanımlaması bakımından önemlidir. Arap halklarının siyasi birimi kabile dışında, yeni bir toplumsal aidiyet ifadesi olan *ümme*t tanımında, Hz. Peygamber(sav), siyasi ya da askeri saygınlığı gerekçesi ile lider olarak benimsenmemiştir. İnsanları 'O'nu liderleri olarak kabul etmeye sevk eden şey, O'nun peygamberliğidir'(s. 112). Bu anlamda Watt, Medine'nin ilk aylarında Hz. Peygamber'in Medine'deki varlığının, diğer dini liderlerin toplumda sahip olduğu konuma benzediğini düşünür. Siyaseten bu durum, Hz. Muhammed(sav)'in muhacirler kabilesinin lideri olmasının dışında şehirde toplumun genelini kapsayan yasa koyucu bir nitelik taşımaması demektir. Dolayısıyla, Medine Vesikası'nın öncelikli muhatabı müminlerdir. Ancak Watt, müminlerin peygamberin vahiy olarak buyurduğu her şeyi, herkesi bağlayıcı bir hüküm niteliğinde kabul etmeleri nedeniyle, Hz. Muhammed(sav) dini liderlik vasfıyla birlikte, aynı zamanda devlet başkanı olarak siyasi bir liderlik kazanmıştır. Onun dini peygamberliğinin dikkat çeken noktası, müminlerin Muhammed'in peygamberliğini siyasi bir liderliğe dönüştürecek şekilde kabul etmeleri ve bu kabulleri doğrultusunda şehirdeki sosyal yapıda bir değişime neden olacak davranışlarıdır.

Sonuç olarak, Montgomery Watt, Hz. Muhammed(sav)'in yaşanan toplumsal dönüşümdeki etkisi hakkındaki temel iddiasını yöntemi ve ilkeleri doğrultusunda şu şekilde öne sürer: Hz. Muhammed(sav)'in liderliği tarihsel koşulların gerektirdiği maddi nedenler merkezinde şekillenmiştir ve bu liderlik, siyaset ve din arasındaki kopmaz birlikteliğin tek bir şahsiyette peygamber ve devlet adamı olarak vücut bulmuş halidir. Bu nedenle kitabın başlığı, 'Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı', Watt'ın değerlendirmesini ve iddiasını tam anlamıyla temsil eder. Bununla birlikte tarihinin, dini ya da ticari anlamda dönemin maddi koşullarını, siyasi başarısının en önemli nedeni olarak değerlendirmedini anlamaktayız.

Eserde özellikle İslam'ın çekiciliği ve dini-toplumsal bir sistem olarak Arapların ihtiyaçlarına uygunluğu vurgulanmaktadır. Watt, sistemin göçebe kabilelerden oluşan Arap halkı için neden cazip olduğunu birkaç madde ile özetler: Sistem, ganimeti yeni bir geçim kaynağı olarak hayatın içine dahil etmiştir. Müslümanların ve yöneticilerin de dahil olduğu eşitliğe dayalı bir işleyiş önermektedir. Ayrıca bölgede etkisini gösteren dönemin büyük imparatorluklarının zayıflaması, insanların bir teminat ve güvence arayışına

girmelerinin gerekçesidir. Arapça Kur'an'ın Arap halkını Habeşlilerden, Farşlılardan, Bizanslılardan ayırması, onları etnolojik ve kültürel bir birim olarak biraraya getirmesi ile birlikte İslam birliğinin bölgedeki istikrar arayışına cevap verdiği ileri sürülmüştür(s. 225).

Hz. Peygamber(sav) hakkındaki nihai yargı, Hz. Muhammed(sav)'i bu başarıya taşıyanın Tanrı olduğu şeklindedir. Ancak Watt, O'nun Tanrı'nın bir elçisi olduğuna inanmaz. Hz Muhammed(sav) yaşadığı zamanın ahlaki ve toplumsal koşullarında, bir 'toplumsal reformcu' olarak nitelendirilebilir. Bununla birlikte İslam'ın geniş bir coğrafyaya yayılması ve O'nun vefatından sonra da gelişmeye devam etmesi, yazara göre peygamberin sahtekar olduğuna dair iddiaları çürüten bir delil olarak yorumlanmalıdır. O(sav) davasında samimi, nezaketli, başkalarına karşı saygılı tutumu ile örnek bir liderdir. Ancak Hz. Muhammed(sav) her ne kadar samimi ve tüm kalbiyle kendisini davasına adanmış olsa da, Montgomery Watt'ın Peygamber Efendimiz hakkındaki nihai kanısı, kendisinin en yüce ilahi kaynaktan bilgi aldığına yürekten inanmış bir insan olduğu' şeklinde ifade edilebilir. O(sav)'nun üstün yeteneklerini, şahsiyetini ve ahlaki özelliklerini yazar 'yaratıcı muhayyile' kavramına yükler. Yaratıcı muhayyileyeye sahip kişilerin eserleri, zamanı aşarak tüm kuşaklara ulaşmayı sağlayan bir evrenselliği haizdir. Büyük eserler veren büyük sanatçıların sahip olduğu da yazara göre bu tarz bir özelliktir. Watt, peygamber ve velilerin bu yaratıcı muhayyileyeye sahip olmakta ortak olduklarını ileri sürerek eserini sonlandırmaktadır.

Hande KAYHAN